

M. POIARES MADURO

FŐTANÁCSNOK INDÍTVÁNYA

Az ismertetés napja: 2006. február 1-je ¹

1. Az Arduino-ügyben ² a Bíróság az ügyvédi tiszteletdíjak rögzítésére vonatkozó olasz szabályozást vizsgálta az EK 10. és EK 81. cikk fényében. Ezen ítélet folytatásaként két olasz bíróság e szabályozásnak a versenyszabályokkal és a szolgáltatásnyújtás szabadságával való összeegyeztethetőségéről vár választ a Bíróságtól.

teljen. F. Cipolla az egyik találkozó során az általa nyújtandó jogi szolgáltatás fejében 1 850 000 ITL előleget kért ügyfelétől, amelyet Portolese ki is fizetett. F. Cipolla megbízása keretében pert indított a fenti község ellen a Tribunale di Torino előtt. Ezt követően a község és a tulajdonosok között az ügyvéd részvétele nélkül megállapodás született. R. Portolese 1993. október 27-én közjegyzői okiratban földtulajdonát a községre ruházta át.

I – A tényállás, a jogi háttér és az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések

2. A 94/04. sz. ügyben a Corte d'appello di Torino (Olaszország) F. Cipolla ügyvéd és egyik ügyfele, R. Portolese közötti, az előbbi tiszteletdíjának szabályozását érintő jogvita keretében 2004. február 4-én és május 5-én az ügyvédi tiszteletdíjakat rögzítő szabályozásnak az EK 10., EK 49. és EK 81. cikkel való összeegyeztethetőségére vonatkozó előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett a Bíróság elé. 1991. márciusban R. Portolese azzal fordult egy ügyvédhez, nevezetesen F. Cipollához, hogy a tulajdonát képező földek Moncalieri község határozatával előírt sürgősségi elfoglalása miatt kártérítést köve-

3. F. Cipolla az 1995. május 18-án kelt számlával összesen 4 125 400 ITL (2130,36 euró) összeget kért ügyfelétől, amelyből a kifizetett előleg összegét levonta. R. Portolese a Tribunale di Torino előtt vitatta ezt az összeget, amely bíróság 2003. június 12–20-i ítéletével helybenhagyta az 1 850 000 ITL-es összeg kifizetését, F. Cipolla többi kérelmét pedig elutasította. Ez utóbbi a határozat ellen fellebbezést nyújtott be a Corte d'appello di Torinohoz, hivatkozva a Consiglio nazionale forense (országos ügyvédi kamarai tanács, a továbbiakban: CNF) 1990. március 30-i határozatával elfogadott ügyvédi díjszabásnak az 1990. november 24-i 392. sz. miniszteri rendelettel jóváhagyott (a továbbiakban:

1 – Eredeti nyelv: portugál.

2 – A C-35/99. sz. Arduino-ügyben 2002. február 19-én hozott ítélet (EBHT 2002., I-1529. o.).

1990. miniszteri rendelet) alkalmazására. F. Cipolla szerint az ügyvéd és ügyfele nem állapodhat meg e kötelezően alkalmazandó díjszabástól eltérő díjazásban.

4. Olaszországban az 1934. január 22-i 36. törvénnyé alakított³, később módosított 1933. november 27-i 1578. sz. királyi rendelet⁴ (a továbbiakban: törvényrendelet) szabályozza az ügyvédi hivatást. E szabályozás és különösen a törvényrendelet 57. cikke alapján a polgári jogi, büntetőjogi és peren kívüli ügyekben eljáró ügyvédeknek és a fellebbviteli bíróságok mellett működő jogi képviselőnek járó tiszteletdíjak és térítések megállapítására szolgáló kritériumokat a CNF két évente határozattal állapítja meg. Az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabását az igazságügyi miniszter a Comitato interministeriale dei prezzi (minisztériumközi árbizottsággal, a továbbiakban: CIP), valamint a Consiglio di Statoval (az Államtanács)⁵ való konzultációt követően hagyja jóvá. A törvényrendelet 58. cikke előírja, hogy az 57. cikkben említett kritériumokat a peres eljárások értékének, valamint az eljáró hatóság szintjének, illetve a büntetőjogi perek esetében azok időtartamának függvényében állapítják meg. A díjszabás minden egyes jogügyletre vagy eljárási cselekményre, illetve jogügylet- vagy eljárásicselekmény-csoportra nézve megállapítja a tiszteletdíjak felső és alsó határát.

5. Az ügyvédi hivatás olaszországi gyakorlását szabályozó 1942. június 13-i 794. törvény 24. cikke szerint „[...] az ügyvédi tiszteletdíjak

alsó határától nem lehet eltérni. Minden ezzel ellentétes megállapodás semmis”. Az ítélkezési gyakorlat ennek az elvnek különösen tág értelmezést adott. Az olasz bíróság arra vár választ a Bíróságtól, hogy az ítélkezési gyakorlat értelmében az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabása által előírt tiszteletdíjaktól való eltérés tilalma összeegyeztethető-e a közösségi joggal. Az olasz bíróság szerint ugyanis a Bíróság a fent hivatkozott Arduino-ítéletben csak a díjszabás képzésének módjáról nyilatkozott, de e konkrét kérdésről nem.

6. Következésképpen a Corte d'appello di Torino a következő kérdéseket terjesztette a Bíróság elé:

„1) A közösségi jognak az EK 10., EK 81. és EK 82. cikkben előírt verseny elve a jogi szolgáltatások nyújtására is alkalmazandó?

2) A fenti elv magában foglalja-e, vagy sem azt a lehetőséget, hogy a felek az ügyvédi javadalmazásról kötelező erejű megállapodást köthetnek?

3) Mindenesetre az ügyvédi javadalmazástól való eltérés abszolút tilalma ezen elvbe ütközik-e, vagy sem?

3 – GURI 24. sz., 1934. január 30.

4 – GURI 281. sz., 1933. december 5.

5 – Az Arduino-ítélet 6. pontja.

- 4) Az EK 10. és 49. cikkben előírt szolgáltatás nyújtása szabadságának elve a jogi szolgáltatásokra is alkalmazandó-e?
- 5) Amennyiben a válasz igenlő, a fenti elvvel összeegyeztethető-e az ügyvédi tiszteletdíjaktól való eltérésre vonatkozó abszolút tilalom?”

1994. október 5-i 585. minisztériumi rendelettel (GURI 247. sz., 1994. október 21., a továbbiakban: 1994-es miniszteri rendelet⁶⁾) jóváhagyott 1993. június 12-i határozata rögzíti. Az ügyvédi tiszteletdíj díjszabása a szolgáltatások három csoportját foglalja magában: a polgári és közigazgatási jogi peres eljárásokban a bíróság előtti eljárás során felmerült költségek csoportját, a büntetőjogi eljárásokban a bíróság előtti eljárás tiszteletdíjainak csoportját, valamint a peren kívüli jogi szolgáltatások után járó tiszteletdíjak csoportját.

7. Ezzel párhuzamosan a C-202/04. sz. ügyben a Tribunale di Roma (Olaszország) is előzetes döntéshozatal iránti kérdést terjesztett a Bíróság elé ugyanezen nemzeti szabályozás másik vetületének az EK 10. és EK 81. cikkel való összeegyeztethetőségére vonatkozóan. Az alapeljárás tényállása a következő. C. Capodarte és S. Macrino vitába keveredtek a tőlük tiszteletdíjának megfizetését követelő ügyvédjükkel, R. Melonival, ugyanis az előbbieket e tiszteletdíj összegét vitatják. Az ügyvéd C. Capodarte és S. Macrino ellen fizetési meghagyás iránti kérelmet terjesztett elő az utóbbiak javára szerzői jogi területen nyújtott bizonyos peren kívüli jogi szolgáltatással kapcsolatos tiszteletdíj megfizetése iránt. A tiszteletdíj összegét az ilyen típusú szolgáltatásra alkalmazandó törvényes díjszabás alkalmazásával állapították meg. Az ügyfelek szerint az ügyvédjük által nyújtott szolgáltatások egy ellentmondást tartalmazó szabványlevél elküldésére és az ellenfél ügyvédjével való rövid levelezésre korlátozódott, így az elvégzett jogi munkára tekintettel a követelt tiszteletdíj aránytalan.

9. Következésképpen a Tribunale di Roma a következő kérdést terjesztette a Bíróság elé:

„Az EK-Szerződés 5. és 85. cikkével (jelenleg EK 10. és EK 81. cikk) ellentétes-e az, hogy valamely tagállam olyan törvényi vagy rendeleti intézkedést fogadjon el, amely az ügyvédi szakmai kamarai szerv által készített tervezet alapján az ügyvédi hivatáshoz tartozó személyek részére fizetendő tiszteletdíjak alsó és felső határát rögzítő díjszabást hagy jóvá olyan szolgáltatások tekintetében, amelyeknek tárgya olyan (»peren kívüli«) tevékenység, amelynek nyújtása nem kizárólagosan csupán az ügyvédi szakmai kamara tagjai által nyújtható, hanem e szolgáltatásokat bárki nyújthatja?”

8. Az e tényállásra alkalmazandó díjszabást a CNF 1994. szeptember 29-én módosított, az

6 – GURI 247. sz., 1994. október 21.

10. 2005. október 25-én tárgyalás tartására került sor, amelyen R. Meloni, a német és az olasz kormány, valamint az Európai Közöségek Bizottsága képviseltette magát.

címén kifizetett összeg előlegnek minősítése ítélt dolgoknak (*res iudicatae*) tekintendők, mivel ezek ellen nem nyújtottak be fellebbezést.

11. A kérdést előterjesztő bíróságok által megfogalmazott kérdések érdemi vizsgálata előtt meg kell vizsgálni elfogadhatóságukat, amelyet a C-94/04. sz. ügyben F. Cipolla és a német kormány, a C-202/04. sz. ügyben R. Meloni és az olasz kormány vitatott.

14. Az állandó ítélkezési gyakorlatból következik, hogy az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés relevanciáját elsőként a kérdést előterjesztő bíróságnak kell megállapítani⁷. A Bíróság ezért csak akkor nyilváníthat elfogadhatatlannak az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdést, ha nyilvánvaló a relevancia hiánya, vagy ha az előterjesztett kérdés és a jogvita tárgya között nincs semmilyen kapcsolat.

II – Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések elfogadhatósága

12. F. Cipolla szerint a Corte d'appello di Torino által előterjesztett kérdések elfogadhatatlanok egyrészt abból az indokból, hogy az alapeljárás eldöntése szempontjából irrelevánsak, másrészt pedig e kérdések hipotetikus jellegűek.

15. A szóban forgó ügyben éppen ellenkezőleg az a kérdés merül fel, hogy amennyiben az ügyfél által ügyvédjének fizetett első összeg a részére nyújtott összes szolgáltatásért járó tiszteletdíj megfizetésének minősül, ez hatással van-e a jogvita kimenetelére, mivel az erre a kérdésre adott meghatározza, hogy az ügyvéd és ügyfele közötti, az előbbinek járó tiszteletdíjakra vonatkozó megállapodás előbbrevaló-e az ügyvéd tiszteletdíjának díjszabásánál.

13. Az első kifogással kapcsolatosan F. Cipolla fenntartja, hogy az előzetes döntéshozatalra utaló határozatban kifejtettekkel ellentétben a hatályos nemzeti jog nem követeli meg, hogy a nemzeti bíróság az ügyvéd és ügyfele közötti megállapodás fennállását és jogszerűségét mérlegelje. Az alapeljárás felperese szerint az utóbbiak közötti megállapodás hiánya, valamint az ügyfél által a megfizetendő szolgáltatás

16. F. Cipolla másodsorban az előterjesztett kérdés hipotetikus jellegére hivatkozik. Szerinte az ügyvéd és ügyfele között megkötött megállapodás érvényessége csupán akkor

⁷ – A C-297/88. és C-197/89. sz., Dzodzi egyesített ügyekben 1990. október 18-án hozott ítélet (EBHT 1990., I-3763. o.) 33. és 34. pontja; a C-28/95. sz. Leur-Bloem-ügyben 1997. július 17-én hozott ítélet (EBHT 1997., I-4161. o.) 24. pontja és a C-167/01. sz. Inspire Art ügyben 2003. szeptember 30-án hozott ítélet (EBHT 2003., I-10155. o.) 43. pontja.

lehet mérlegelés tárgya, amennyiben bizonyított, hogy ez a megállapodás létezik, de nem ez a helyzet. Ezért véleménye szerint a Corte d'appello di Torino által feltett kérdések konzultatív véleménykéréshez hasonlíthatók.

17. Igaz, hogy a Bíróság nem feladata, hogy elméleti problémákkal kapcsolatos általános iránymutatást adjon⁸. Az a jelen eljárásnak mindazonáltal annak meghatározása a célja, hogy a felek közötti megállapodás rögzíthető-e a tiszteletdíjakat, vagy e tiszteletdíjak csak ügyvédi tiszteletdíjakra vonatkozó díjszabás alkalmazásával rögzíthetők-e. Mivel a kérdést előterjesztő bíróság által feltett kérdés erre vonatkozik, az nem tekinthető hipotetikus jellegűnek.

18. Amennyiben megállapítást nyert, hogy a nemzeti bíróság által előterjesztett kérdés nem hipotetikus jellegű, nem a Bíróság feladata a jogvitára alkalmazandó nemzeti eljárási szabályokról határozni.

19. A Bizottság és a német kormány egy utolsó kifogást terjesztett elő, és a Cipolla-ügyben tett írásbeli észrevételükben megjegyzik, hogy az alapeljárás tényállása nem tartalmaz határon átnyúló elemet. Ugyanez a megjegyzés tehető a Macrino és Capodarte ügyben. Elvileg egy kizárólag valamely tagállamon belüli tényállás tekintetében felvethető az EK 49. cikk alkalmazhatósága

– amelynek célja a tagállamok közötti szolgáltatásnyújtás szabadságára vonatkozó korlátozások eltörlése –, illetve az, hogy a nemzeti bíróság által előterjesztett előzetes döntéshozatal iránti kérdés elfogadható-e. A viszont Bíróság az áruk szabad mozgására vonatkozó kérdéssel kapcsolatban a Guimont-ítélet⁹ 23. pontjában már kimondta, hogy nem állapítható meg, hogy a nemzeti bírónak nincs szüksége a közösségi jog értelmezésére, még ha a kérdéses tényállás tisztán egy tagállamon belüli is, mivel „hasznos lehet számára a válasz abban az esetben, ha a nemzeti joga azt írná elő – a jelen esetben szereplőhöz hasonló eljárásban –, hogy a hazai termelőnek ugyanolyan jogokat biztosítson, mint amilyenekkel más tagállam azonos helyzetben lévő termelője a közösségi jog alapján rendelkezik”. Ezen ítélkezési gyakorlatot a Bíróság az Anomar és társai ítéletben¹⁰ fejlesztette tovább, amely ügyben a nemzeti bíróság által előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések szintén a szolgáltatásnyújtás szabadságára vonatkoztak. Noha az olasz bíróság kérdéseit egy határon átnyúló elemet nem tartalmazó jogvitában terjesztette elő, joggal vélhette úgy, hogy a válasz hasznos lehet, amennyiben az olasz jog előírja a közösségi jog által más tagállamok állampolgárainak biztosított kedvezményeknek az olasz állampolgárokra történő kiterjesztését¹¹. Továbbá a nemzeti bíróság által hivatkozott versenyjog alkalmazási köre különösen széles, mivel minden, a tagállamok közötti kereskedelmet érintő versenykorlátozásra alkalmazandó. Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés tárgyát képező ügyvédi tiszteletdíjak díjszabását

8 – A 244/80. sz. Foglia-ügyben 1981. december 16-án hozott ítélet (EBHT 1981., 3045. o.) 18. pontja; a C-422/93–424/93. sz., Zabala Erasun és társai egyesített ügyekben 1995. június 15-én hozott ítélet (EBHT 1995., I-1567. o.) 29. pontja, és a C-380/01. sz. Schneider-ügyben 2004. február 5-én hozott ítélet (EBHT 2004., I-1389. o.) 22. pontja.

9 – A C-448/98. sz. ügyben 2000. december 5-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-10663. o.).

10 – A C-6/01. sz. ügyben 2003. szeptember 11-én hozott ítélet (EBHT 2003., I-8621. o.) 41. pontja.

11 – Ez következik az olasz alkotmánynak az egyenlőség elvére vonatkozó 3. cikkéből, ahogy azt a Corte costituzionale (Alkotmánybíróság) is értelmezte az 1995. június 16-i 249. sz. ítéletében (GURI Corte costituzionale különkiadás, 26. sz., 1995. június 21.) és az 1997. december 30-i 443. sz. ítéletében (GURI Corte costituzionale különkiadás, 1. sz., 1998. január 7.).

az EK 49. cikk fényében vizsgálni kell még akkor is, ha a kérdést feltevő bíróság által leírt tényállás tisztán belső jogi, mivel kihat a szolgáltatásnyújtás szabadságára azáltal, hogy a nemzeti eredetű jogi szolgáltatások nyújtását részesíti előnyben¹².

20. A jelenlegi ítélkezési gyakorlat fényében az F. Cipolla, illetve a német kormány által felvetett kifogások tehát nem tűnnek olyan jellegűnek, amelyek megkérdőjeleznék a Corte d'appello di Torino által előterjesztett kérdések elfogadhatóságát.

21. A Macrino és Capodarte ügyben R. Meloni és az olasz kormány szintén a Tribunale di Roma által előterjesztett kérdés elfogadhatatlanságra hivatkozik.

22. Elsőként azzal érvelnek, hogy a kérdést előterjesztő bíróság által előterjesztett kérdés elfogadhatatlan, mivel nem szükséges az alapeljárásbeli jogvita eldöntéséhez. A felek között az ügyvédi tiszteletdíj összegére vonatkozó megállapodás hiányában a bírósá-

ságnak az olasz polgári törvénykönyv (Codice civile) 2233. cikke alkalmazásával kellett volna rögzítenie az összeget, anélkül hogy az ügyvédi tiszteletdíj díjszabása kötötte volna¹³. Azonban – amint azt az előzetes döntéshozatalra utaló határozat kifejti – a függőben lévő jogvita az R. Meloni által nyújtott szolgáltatások díjazására vonatkozik, amely ügyben az a hatáskörrel rendelkező bíróság a peren kívüli szolgáltatásokra alkalmazott ügyvédi tiszteletdíjakra vonatkozó díjszabáson alapul, ám az ügyfelek által vitatott összeg tekintetében fizetési megtagadást bocsátott ki. Úgy tűnik tehát, hogy a közösségi jog szemszögéből a peren kívüli szolgáltatások ügyvédi tiszteletdíja díjszabása jogszerűségének kérdése összefügg a fenti jogvitával.

23. Az olasz kormány továbbá vitatja a nemzeti bíróság által előterjesztett kérdés relevanciáját, mivel a jelen ügyben sem a díjszabás kidolgozása során, sem – amint ezt a fent hivatkozott Arduino-ítélet kimondta – a piaci szereplők magatartása tekintetében nem áll fenn semmiféle versenyellenes gyakorlat. E tekintetben emlékeztetni kell arra, hogy nemzeti bíróságok és a Bíróság között az előzetes döntéshozatali eljárás által bevezetett együttműködési eljárás keretében a az előterjesztett kérdésnek ténybeli körülmények és a függőben lévő jogvita jogi háttere tekintetében értékelendő relevanciáját a nemzeti bíróságok állapítják¹⁴, ezért az olasz kormány kifogását el kell utasítani.

12 – Az árukat illetően a Bíróság ezt a fajta érvelést folytatta a C-321/94–C-324/94. sz., Pistre és társai egyesített ügyekben 1997. május 7-én hozott ítélete (EBHT 1997., I-2343.) 44. és 45. pontjában, amelyet a szolgáltatásokra is kiterjesztett a C-398/95. sz. SETTG-ügyben 1997. június 5-én hozott ítéletében (EBHT 1997., I-3091. o.); a C-224/97. sz. Ciola-ügyben 1999. április 29-én hozott ítéletének (EBHT 1999., I-2517. o.) 11. és 12. pontjában, valamint a C-405/98. sz. Gourmet International Products ügyben 2001. március 8-án hozott ítéletének (EBHT 2001., I-1795. o.) 37. és 38. pontjában.

13 – A polgári törvénykönyv 2233. cikke szabályozza a szolgáltatásnyújtási szerződés díjazását, és kimondja, hogy: „amennyiben a felek nem állapodtak meg a szolgáltatási szerződés címén fizetendő javadalmazásról, és e javadalmazás a hatályban lévő díjszabások, illetve szokások alapján nem meghatározható, azt a bíróság rögzíti, miután meghallgatta azon szakmai szövetség véleményét, amelyhez a szolgáltatást nyújtó fél tartozik” (a Cipolla-ügyben az előzetes döntéshozatalra utaló határozat francia fordítása, 3. o.).

14 – Lásd a fent hivatkozott Dzodzi, Leur-Bloem és Inspire Art ítéleteket.

24. R. Meloni továbbá előadja, hogy a nemzeti bíróság nem jelölte meg azon okokat, amelyek arra indították, hogy felvesse a közösségi jog értelmezését. Ezen érv nem meggyőző, mivel ellenkezőleg, az előzetes döntéshozatalra utaló határozat részletesen kifejti, hogy az alapeljárás tárgyát képező jogvita eldöntéséhez milyen körülmények között hasznos a közösségi jog értelmezése.

25. E körülmények között úgy tűnik, hogy az R. Meloni, illetve az olasz kormány által felhozott érvek nem bizonyították, hogy a Macrino és Capodarte ügyben előterjesztett kérdések elfogadhatatlanok.

III – Elemzés

26. Mind a Cipolla-ügyben megfogalmazott három kérdésnek, mind a Macrino és Capodarte ügyben felvetett kérdésnek a fent hivatkozott Arduino-ítélet hatályának meghatározása a célja. Az előterjesztett kérdések megválaszolásához az Arduino-ítélet hatálya esetleges korlátainak értelmezése szükséges, egyrészt annak meghatározása érdekében, hogy a peren kívüli szolgáltatások fenti ítélet hatálya alá tartoznak-e, másrészt pedig az ügyvédek és ügyfeleiket érintő, a díjszabástól eltérő megállapodások megkötésének tilalmával kapcsolatban.

27. E tekintetben a Bizottság a Macrino és Capodarte ügyben kifejezetten azt kéri a Bíróságtól, hogy változtassa meg az EK 10., EK 81. és EK 82. cikk alkalmazásával kapcsolatos fennálló következetes ítélkezési gyakorlatát, főleg ami a fent hivatkozott Arduino-ítéletben kidolgozott ítélkezési gyakorlatot illeti.

28. A Bíróság mindig óvatosságnak mutatkozott a korábbi ítéleteiben kimondott jogértelmezés megfordításával kapcsolatban. Annak meghatározása nélkül, hogy ezen ítéletek jogi precedensek voltak-e, a Bíróság mindig tiszteletben tartotta a következetes ítélkezési gyakorlatot. A Bíróság által a múltban hozott ítéleteknek elismert jogerő úgy tekinthető, hogy az a minden jogrendszerrel velejáró koherencia, egységesség és jogbiztonság értékei biztosításának szükségességéből ered. Ezen értékek még fontosabbak egy olyan decentralizált jogalkalmazási rendszer keretében, mint a közösségi jogrend. Annak kimondása a Cilfit és társai ügyben, hogy az előzetes döntéshozatal kötelezettsége megszűnik, ha az előterjesztett kérdést a Bíróság már értelmezte¹⁵, és azt a lehetőséget, hogy a Bíróság eljárási szabályzata 104. cikke 3. §-a alapján végzést hozzon, amennyiben „az előzetes döntéshozatalra terjesztett kérdés azonos egy olyan kérdéssel, amelyről [a Bíróság] már határozatot hozott”, csak a Bíróságnak a jövőre nézve elismert értelme-

¹⁵ – A 283/81. sz. ügyben 1982. október 6-án hozott CILFIF kontra Ministero della Sanità ítélet (EBHT 1982., 3415. o., 21. pont).

zési jogerő fényében¹⁶ lehet érteni. Még ha a Bíróságot formailag nem is kötik saját ítéletei, az értelmezési gyakorlata jogereje tekintetében a meghozott ítéletei iránt tanúsított tisztelettel ismeri el ítélkezési gyakorlata állandóságának jelentőségét, és így járul hozzá a közösségi jogrenden belül az egységesség, a koherencia és a jogbiztonság megőrzéséhez.

29. Igaz, hogy az állandóság nem kizárólagos érték, és nem is kell annak lennie. A Bíróság szintén elismerte ítélkezési gyakorlata átdolgozásának jelentőségét a jogrend más területein vagy a társadalmi környezetben – ahol e szabályokat alkalmazzák – bekövetkezett változások figyelembevétele érdekében. Továbbá elismerte, hogy új tényezők megjelenése ítélkezési gyakorlatának átdolgozására, vagy akár felülvizsgálatára is okot adhat. A Bíróság mindazonáltal csupán körülmények között fogadta el, hogy olyan alapvető módon

változtasson korábbi ítéletein, mint ahogy azt a Bizottság a jelen ügyben javasolja¹⁷.

30. Tekintettel arra, hogy a Bíróság a hivatkozott Arduino-ítéletet nemrégén hozta, és arra a hatásra, amit a jelen ügy ugyanerre a jogi szabályozásra, nevezetesen az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabására gyakorol, továbbá mivel a Bizottság nem terjesztett elő új jogi érvt, nem gondolom, hogy a Bíróságnak meg kellene változtatnia az Arduino-ügyben kifejtett ítélkezési gyakorlatát. Továbbá a továbbiakban kifejtett okok miatt úgy gondolom, hogy a Bíróságnak a az Arduino-ítéletben kifejtett érvelése összeegyeztethető azzal a jogértelmezéssel, amely a Léger és Jacobs főtanácsnok által a fent hivatkozott Arduino-ügyben, valamint Pavlov és társai ügyben¹⁸ kifejtett bizonyos aggályokra is választ ad.

16 – A rendszer rejtett logikája az, hogy a közösségi jog egységes alkalmazásának biztosítása annak megkövetelése nélkül, hogy a nemzeti bíróságok valamely közösségi jogi probléma felmerülésekor minden egyes esetben előzetes döntéshozatalra utalják a kérdést, de annak megtiltása nélkül, hogy a fenti bíróságok előzetes döntéshozatalra utalják a kérdést, ha a Bíróság az adott kérdésben már határozott. Ellenkező esetben a nemzeti bíróságok nem kérhetnék a Bíróságtól ítélkezési gyakorlatának megváltoztatását, ami hosszú távon a jog bizonyos területein az ítélkezési gyakorlat feltétlen viszszafejtéséhez vezetne (mivel a Bíróságnak gyakran csak akkor van alkalmja ítélkezési gyakorlatát újból felülvizsgálni, ha valamely kérdést előzetes döntéshozatalra terjesztnek elé). Ez a tilalom még az olyan jogrendszerekből is hiányzik, ahol a precedens szabályát a legszigorúbban alkalmazzák. E tekintetben az eljárási szabályzat 104. cikkének 3. §-a nem tekinthető úgy, hogy az a nemzeti bíróságokat akadályozza abban, hogy a Bíróságtól a következtetéses ítélkezési gyakorlat kifejezett felülvizsgálatát kérjék. A Bíróság dönti el, hogy ezzel a lehetőséggel él-e, vagy a 104. cikk 3. §-ának alkalmazásában olyan végzést hoz-e, amellyel valamely konkrét jogkérdésben megerősíti ítélkezési gyakorlatát.

17 – A Bíróságnak e nézete alóli kivétel a C-267/91. és 268/91. sz., Keck és Mithouard ügyben 1993. november 24-én hozott ítéletében (EBHT 1993., I-6097. o.) került megfogalmazásra, ahol a Bíróság az alkalmazandó szabályok és az ezeket alkalmazni köteles jogrendszerek társadalmi háttere miatt a korábbi ítélkezési gyakorlatával járó következményeket is figyelembe vette. A Bíróság ezen ítélet 14. pontjában kifejtette, hogy „tekintettel arra, hogy a gazdasági szereplők egyre gyakrabban hivatkoznak a Szerződés 30. cikkére kereskedelmi szabadságukat korlátozó hatású jogszabályok elleni tiltakozásképpen, még olyan esetekben is, amikor a jogszabályok nem másik tagállamból származó termékekre vonatkoznak, a Bíróság szükségesnek tartja, hogy ismételtan megvizsgálja, és pontosítsa e téren kialakított ítélkezési gyakorlatát”.

18 – A C-180/98–C-184/98. sz. ügyben 2000. szeptember 12-én hozott ítélet (EBHT 2000., I-6451. o.).

A – Az állami intézkedéseknek az EK 10. és EK 81. cikk szempontjából történő felülvizsgálata

31. Az EK 81. cikk a vállalkozások tevékenységére alkalmazandó versenyszabályok részét képezi. Ezért a nemzeti intézkedésekre csak kivételesen – a tagállamoknak a közönségi jog alkalmazása során tanúsított jóhiszemű együttműködési kötelezettsége keretében – vonatkozhat e cikk. Az EK-Szerződés semlegességének megőrzésére törekvés a tagállamoknak fenntartott hatáskörökkel szemben¹⁹ ha nem is akadályozza, de mindenesetre korlátozza a tagállamok által hozott jogszabályi intézkedéseknek az EK 10. és EK 81. cikk tekintetében történő felülvizsgálatát. A fenti két szabály együttes alkalmazásával kidolgozott ítélkezési gyakorlat az Inno-ATAB ítéletben²⁰ különösen széles értelemben mondta ki azon elvet, miszerint még „ha igaz is, hogy a 86. cikk [jelenleg EK 82. cikk] a vállalkozásokra vonatkozik, ugyanannyira igaz, hogy a Szerződés előírja a tagállamoknak, hogy ne hozzanak meg, illetve ne tartsanak hatályban olyan intézkedéseket, amelyek kiküszöbölnék e rendelkezés hatékony érvényesülését”. Az így kimondott elv tehát lehetővé tette minden versenykorlátozó hatású nemzeti intézkedésnek a versenyjog hatálya alá rendelését. A Bíróság azonban a későbbiekben szűkítően határozta meg az EK 10. és EK 81. cikkből eredő követelményeket. Az ítélkezési gyakorlat alkalmazásával e cikkek

megsértése csak két esetben állapítható meg: ha valamely tagállam az EK 81. cikk által tiltott megállapodások hatásait maga írja elő, előmozdítja vagy erősíti²¹, vagy a saját szabályozásának állami jellegét megszünteti azáltal, hogy a gazdasági jellegű döntések meghozatalának felelősségét piaci magánszereplőkre ruházza²².

32. A két eset könnyen megkülönböztethető egymástól. Az első esetben a vállalkozások közötti megállapodás az állami intézkedést megelőzően fennáll, amely azt érvényesíti vagy erősíti. Az állam felelőssége abból ered, hogy egy már versenyellenes magatartást a fellépésével súlyosít. A második esetben, amikor az állam döntéshozó hatalmát magánszereplőkre ruházza, és a vállalkozások olyan döntést hoznak, amelyet ezt követően a nemzeti törvényhozó jogszabályba foglal. Az EK 10. és EK 81. cikk alkalmazásának célja annak elkerülése, hogy az aktus kizárólag formája miatt ne tartozzon a versenyjog hatálya alá. Véleményem szerint ez azt jelenti, hogy a hatáskör-átruházás fogalmát anyagi jogi értelemben kell érteni, amely megköveteli az állami szabályozáshoz vezető határozathozatali folyamat értékelését. Az anyagi jogi hatáskör-átruházás fogalma a következő két esetet foglalja magában: egyrészt amikor az állam valamely magánjogi jogalanyra ruházza a jogi aktus elfogadásának jogát, másrészt azt az esetet, amikor az állam valamely magánjogi jogalanyra ruházza át az egy jogi aktus elfogadásához vezető határozathozatali folyamat felülvizsgálatával kapcsolatos közhatalmat.

21 – A C-198/01. sz. CIF-ügyben 2003. szeptember 3-án hozott ítélet (EBHT 2003., I-8055. o.) 46. pontja).

22 – A 136/86. sz., BNIC kontra Aubert ügyben 1987. december 3-án hozott ítélet (EBHT 1987., 4789. o.) 23. pontja és a C-35/96. sz., Bizottság kontra Olaszország ügyben 1998. június 18-án hozott ítélet (EBHT 1998., I-3851. o.); a fent ívatkozott Arduino-ítélet 35. pontja és a C-250/03. sz. Mauri-ügyben 2005. február 17-én hozott végzés (EBHT 2005., I-1267. o.) 20. pontja.

19 – D. Triantafyllou, „Les règles de la concurrence et l'activité étatique y compris les marchés publics” *Revue Trimestrielle de Droit Européen*, 1996, 1. sz., 57. o., lásd különösen a 64. oldalt.

20 – A 13/77. sz. ügyben 1977. november 16-án hozott ítélet (EBHT 1977., 2115. o.) 31. pontja.

Akkor állapítható meg ugyanis, hogy az állam átruházta a hatalmát, ha a beavatkozása valamely aktus formális elfogadására szorítkozik, miközben a közérdek figyelembevétele a határozatok elfogadásának módjától függ. Amennyiben a „hatáskör-átruházást” az e két esetet megtestesítő fogalomnak tekintjük, e fogalom még inkább megköveteli a koherenciát, amelytől az állami cselekvés függ. A koherencia elve garantálja, hogy amíg az állam a közérdeket követve cselekszik, addig a fellépését politikai és demokratikus ellenőrzési mechanizmusok tarják kordában, továbbá ha bizonyos célkitűzések elérését piaci magánszereplőkre ruházza át, e célkitűzések megvalósítását a versenyszabályoknak kell vezérelniük, ugyanis a piacon e szabályok képezik a hatalom ellenőrzésének eszközét. Ezzel szemben az állam bizonyos jogköröket nem ruházhat át piaci magánszereplőkre, és nem mentesítheti őket a versenyszabályok alkalmazása alól. A hatáskör-átruházás e kiterjesztett fogalma biztosítja, hogy a versenyjogi szabályok alkalmazásának kizárása annak tudható be, hogy e mechanizmusok a közérdeknek vannak alávetve, és nem annak, hogy a közhatalom gyakorlását magánérdekek vezérik²³.

33. Ezért a fent hivatkozott ítélkezési gyakorlatot kétséggkívül úgy kell érteni, hogy az magában foglalja annak figyelembevételét,

hogy milyen célokat követ az állam annak meghatározása érdekében, hogy tevékenysége mikor eshet a versenyjog hatálya alá. Azt kell megállapítani, hogy az állam szabályozási szerepét a közérdek megőrzésére való törekvés uralja-e, vagy ellenkezőleg, a magánérdekek figyelembevétele olyan mértékű-e, hogy fennáll annak a veszélye, hogy e magánérdekek az állami intézkedés elsőrendű célkitűzését megváltoztatják, és így a magánérdekek védelme kerül elsőbbségbe. Ugyanis a piaci magánszereplők részvétele a szabályozási folyamatban – függetlenül attól, hogy az a normajavaslat szakaszában vagy a kidolgozásért felelős szervezetben való megjelenésük során történik-e – azzal a veszéllyel jár, hogy annak tartalmára meghatározó befolyást gyakorolnak. Ez a veszély abban áll, hogy valamely rendeleti rendelkezés egyedüli célkitűzése bizonyos versenymechanizmusokkal kapcsolatos magánérdekeknek a közérdek hátrányára történő védelme²⁴.

34. Kétségtelen, hogy nem indokolt, hogy minden állami intézkedés az EK 10. cikk és EK 81. cikk hatálya alá tartozzon. A Jacobs főtanácsnok és Léger főtanácsnok által a Pavlov és társai²⁵ és az Arduino-ügyben²⁶ tett indítványokban kifejezett aggodalmaik nem teljesen ilyen értelműek, ám az ítélkezési gyakorlat értelmezésétől nem távolodnak el. Két olyan feltételt állítanak fel, amelyek lehetővé teszik annak meghatározását, hogy az állami intézkedéseket valóban a magánszereplők ellenőrzik-e. Szerintük a vizsgált intézkedés nem sérti az EK 10. cikket és az EK 81. cikket, amennyiben ezen intézkedés elfogadását törvényes

23 – A fent hivatkozott Arduino-ügyben Léger főtanácsnok által tett indítvány 91. pontja és a C-67/96. sz. Albany-ügyben Jacobs főtanácsnok indítványának (EBHT 1999., I-5751. o.) 184. pontja.

24 – A fent hivatkozott Arduino-ügyben Léger főtanácsnok által tett indítvány 91. pontja.

25 – A C-180/98. sz., Pavlov és társai ügyben 2000. szeptember 12-én hozott ítélethez [EBHT 2000., I-6451. o.] kapcsolódó főtanácsnoki indítvány 156–165. pontja.

26 – A fent hivatkozott Arduino-ügyben tett indítvány 86–91. pontja.

közérdek indokolja, és amennyiben a tagállamok aktívan felügyelik a magánszereplőknek a döntési folyamatban való részvételét²⁷. E kritériumok célja annak meghatározása, hogy az állam milyen mértékben ellenőrzi a magánszereplőkre történő hatáskör-átruházást. Noha a kifejtett két kritérium kumulatív jellegű, úgy tűnik számomra, hogy a közérdekre vonatkozó feltétel magában foglalja a másik kritériumot is. Ez a kritérium akár olyan jellegű is lehet, hogy a Bíróságot minden versenykorlátozásra alkalmas intézkedés értékelésére indítsa. A Bíróság talán emiatt utasította el e kritérium elfogadását.

35. Mégis, véleményem szerint jogosak a főtanácsnokok javaslataival kapcsolatos ki nem mondott aggodalmak. Úgy tűnik azonban számomra, hogy a hatályos ítélkezési gyakorlat választ nyújthat ezen aggodalmakra. Akár azt a kérdést is fel lehet tenni, hogy a Bíróság valamely állami intézkedés szabályozási jellegének ellenőrzése érdekében hallgatólagosan nem fogadta-e már el az állami felülvizsgálatra vonatkozó kritériumot, ugyanis a fent hivatkozott *Arduino*-ítélet 10. pontjában erre hivatkozik. Ugyanakkor továbbra is fennállnak kételyek azzal kapcsolatosan, hogy a Bíróság e feltételt milyen módon értékeli, nevezetesen ami az állam által gyakorolt felülvizsgálat hatékonyságát illeti, mivel az intézkedés formális ellenőrzése elégtelennek tűnik²⁸.

36. Ugyanebbe az irányba mutat az amerikai antitröszt-szabályozással való összehasonlí-

tás, ugyanis e jogágazat elismeri a „state action doctrine”-t (állami cselekvés tana) és az állami intézkedéseket a versenyjog terén csak korlátozottan vizsgálja felül. Az amerikai jogban az említett „state action doctrine” az Amerikai Legfelsőbb Bíróságnak a *Parker* kontra *Brown* ügyben hozott ítéletéből²⁹ ered, amely kizárta a *Sherman Act* alkalmazását az államok által szuverén hatalmuk keretében hozott intézkedésekre. Az ítélkezési gyakorlat és a hatóságok gyakorlata jelentősen fejlődött ezen ítélet óta³⁰. Ennélfogva valamely rendeleti intézkedés csak nem tartozik az antitrösztjog hatálya alá, ha megfelel két együttes feltételnek. Egyrészt a vitatott versenykorlátozó intézkedésnek egyértelműen állami intézkedésnek kell lennie, másrészt a végrehajtását az államnak kell felügyelnie.

37. További nehézség merül fel, amikor az érintett tagállamok eltérően szabályoznak azonos területeket. Amíg ugyanis az önszabályozási intézkedések eredetük miatt a versenyjog hatálya alatt maradnak, az állami intézkedések kikerülnek ez utóbbi alól. A gyakorlatban a Bíróság a *Wouters* és társai ügyben³¹ vizsgálta valamely több szakterületet érintő csoport létrehozását tiltó szakmai szabálynak az EK 81. cikkel való összeegyeztethetőségét, míg a fent hivatkozott *Arduino*-ítéletben úgy ítélte meg, hogy az ügyvédi tiszteletdíj díjszabását rögzítő nemzeti szabály nem tartozik az EK 10. cikk és az EK 81. cikk együttes olvasatának hatálya alá.

29 – 317. U. S. 341. (1943).

30 – J. Delacourt és T. Zywicki „The FTC and State Action: Evolving views on the proper role of government”, *Antitrust Law Journal*, 2005, 72. kötet, 1075. o.

31 – A C-309/99. sz. ügyben 2002. február 19-én hozott ítélet (EBHT 2002., I-1577. o.).

27 – A fent hivatkozott *Pavlov* és társai ügyben tett indítvány 161–163. pontja.

28 – A fent hivatkozott *Arduino*-ügyben Léger főtanácsnok indítványának 106. pontja.

A közösségi jog szempontjából e két intézkedés koherens felülvizsgálatának az egyetlen módja olyan kritérium előírása, amely megköveteli az állam tényleges felülvizsgálatát, amely magában foglalja a szóban forgó szabály elfogadásához vezető határozathozatali folyamat vizsgálatát.

38. Mindazonáltal a jelen ügyben nem célszerű az ítélezési gyakorlattól eltérni, mivel a szóban forgó olasz jogszabályt a fent hivatkozott Arduino-ítéletben a Bíróság már megvizsgálta. A ítélet alapjául szolgáló nemzeti alapeljárásbeli tényállás hasonló a Cipolla-ügy alapját képező ügghöz. Az M. Arduino által okozott mindennapos autóbalesetet követően D. Dessi kártérítés fizetését, valamint felmerült ügyvédi költségei megtérítését követelte a Pretore di Pinerolo előtt. Az olasz bíróság helyt adott a sértett kereseti kérelmének, ám az ügyvédi költségek megtérítésének mértékét az 1994-es miniszteri rendeletben rögzített minimális díjszabás alatt határozta meg. Ezt az ítéletet az olasz Semmitőszék hatályon kívül helyezte, mivel úgy ítélte meg, hogy az elsőfokon eljáró bíróság jogellenesen tért el a szóban forgó díjszabástól, és visszautalta az ügyet az elsőfokú bíróság elé. Ez utóbbi előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett elő, amely a fenti Arduino-ítélthez vezetett.

39. Ebben az ítéletben a Bíróság azt vizsgálta, hogy az EK 10. cikkel és az

EK 81. cikkel ellentétes-e, vagy sem az 1994-es miniszteri rendelethez hasonló nemzeti intézkedés elfogadása és hatályban tartása. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy az Olasz Köztársaság nem ruházta át magánszereplőkre valamely tevékenység szabályozását, mivel a szóban forgó esetben a CNF csupán díjszabásjavaslatot nyújtott be az igazságügyi miniszterhez, aki jogosult volt ezt módosítani vagy az alkalmazását elhalasztani³². Ugyanezen ítélet 10. pontjában a Bíróság mindazonáltal hivatkozott az állami felülvizsgálati jogkör hatékony gyakorlására, amelynek eredményeképp például elhalasztották az 1994-es miniszteri rendelettel jóváhagyott díjszabás alkalmazását³³. A tárgyaláson az olasz kormány emlékeztetett arra, hogy 1973-ban az ügyvédi tiszteletdíj díjszabását jóváhagyó rendeletet tizenegy hónappal a CNF javaslatának időpontját követően fogadták el. 2004-ben a határozathozatali folyamat állami felülvizsgálata szintén megmutatkozott oly módon, hogy a Consiglio di Stato először elutasította a díjszabás jóváhagyását, mivel úgy vélte, hogy nem állt rendelkezésére minden szükséges elem az előterjesztett díjszabásjavaslatra vonatkozó véleményhozzávalhoz. Érvelni lehet azzal is, hogy a nemzeti bíróság e helyzet gyakorlati értékeléshez jobb helyzetben van, mint a Bíróság. A Bíróság mégis úgy ítélte meg, hogy kellő tényezővel rendelkezik ezen értékelés elvégzéséhez. Mivel a két szóban forgó alapeljárásban rögzített tiszteletdíjakat az 1990-es és 1994-es miniszteri rendelet szabályozza, nem kell újból megvizsgálni e kérdést. Ha a jövőben valamely olasz bíróság mégis a Bírósághoz fordulna valamely újonnan elfogadott rendelettel szabályozott tényállással kapcsolatos jogvitát illetően, talán megfelelőbb lenne az e rendelet elfogadásához vezető határozathozatali folyamat feletti állami fe-

32 – A fent hivatkozott Arduino-ítélet 41. pontja.

33 – Lásd a fent hivatkozott Arduino-ügyben a Léger főtanácsnok által tett indítvány 107. pontját is.

lülvizsgálat tényleges jellegének vizsgálatát a nemzeti bíróság elé visszautalni.

40. Még ha az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabásának alkalmazása jelentősen korlátozza is az ügyvédek közötti versenyt, azonban mivel a Bíróság az Arduino-ítéletben megállapította, hogy e díjszabást az állam határozta meg, és e jogot nem ruházta át vállalkozások valamely csoportjára, nem kétséges annak jogszerűsége az EK 10. cikk és az EK 81. cikk szempontjából. Ellenben hátravan annak vizsgálata, hogy ez a helyzet fennmarad-e a díjszabás alkalmazási körétől függetlenül. A kérdést előterjesztő bíróság által felvetett kérdések pontosan erre a pontra vonatkoznak.

B – Az ügyvédi tiszteletdíj díjszabásának alkalmazási körében benne foglalt peren kívüli szolgáltatásoknak a közösségi versenyjoggal való összeegyeztethetősége

41. A peren kívüli szolgáltatásokat meg kell különböztetni a bíróság előtti jogvita keretében nyújtott szolgáltatásoktól. Az ügyvédi szolgáltatásnyújtás szabadsága tényleges gyakorlásának elősegítéséről szóló, 1977. március 22-i 77/249/EGK tanácsi irányelv³⁴ 4. cikkének (1) bekezdése, továbbá az ügyfél jogi eljárásban való vagy hatóságok előtti képviselésével kapcsolatos tevékenységeket megkülönbözteti minden más tevékenység-

től. Azzal is lehetne érvelni, hogy a peren kívüli jogi szolgáltatások piaca különbözik a bíróság előtti jogvita keretében nyújtott jogi szolgáltatások piacától. Az első esetben ugyanis az ügyvéd és ügyfelei közötti információs aránytalanság kisebb, mivel a szolgáltatás címzettjei gyakrabban fordulnak ügyvédhez, tehát a nyújtott szolgáltatás minőségét jobban meg tudják ítélni.

42. Az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabása, amint az a [z 1990-es, illetve 1994-es] miniszteri rendeletekből következik, egyébként konkrét rendelkezéseket tartalmaz egyrészt a bíróság előtti jogvita keretében nyújtott szolgáltatások esetére – legyen az polgári, közigazgatási vagy büntetőjogi szolgáltatás –, másrészt a peren kívüli szolgáltatások esetére. A jogvita keretében nyújtott szolgáltatások közvetlenül a jogalanyok igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését érintik. Gyakorlatban egyébiránt a költségmentesség gyakran erre a típusú szolgáltatásra korlátozódik³⁵.

43. A Bizottság a Macrino és Capodarte ügyben tett írásbeli észrevételeiben, valamint

³⁴ – HL L 78., 17. o.; magyar nyelvű különkiadás 6. fejezet, 1. kötet, 52. o.

³⁵ – A határon átnyúló vonatkozású jogviták esetén az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése érdekében az ilyen ügyekben alkalmazandó költségmentességre vonatkozó közös minimumszabályok megállapításáról szóló, 2003. január 27-i 2003/8/EK tanácsi irányelv (HL L 26., 41. o.; magyar nyelvű különkiadás 19. fejezet, 6. kötet, 90. o.) 10. cikke szerint a költségmentesség csak akkor terjed ki a peren kívüli eljárásokra is, „ha a peren kívüli eljárást a felek számára a jog előírja, vagy ha a jogvitában érintett feleket a bíróság peren kívüli eljárás igénybevételére utasítja”.

a tárgyaláson – anélkül, hogy utalna a peren kívüli szolgáltatások jellegzetességeire – azon az állásponton van, miszerint a Bíróság által a fent hivatkozott Arduino-ítéletben elfogadott megoldást kellene megint alkalmazni annak megállapítása érdekében, hogy valamely versenyt korlátozó állami intézkedés sérti az EK 10. cikket és az EK 81. cikket, kivéve ha azt a közérdek indokolja, és az annak célkitűzéseivel arányos. A Bizottság így a jelen indítvány 30. pontjában említett, Léger és Jacobs főtanácsnokok által kifejtett érvelést követi.

44. A fent kifejtett okok miatt szerintem a fent hivatkozott Arduino-ítéletet csupán úgy lehet értelmezni, hogy az kizárja az EK 10. cikknek az EK 81. cikkel együttesen értelmezett alkalmazását az ilyen jellegű állami intézkedésre, noha a csak jogi szolgáltatásokra vonatkozó díjszabáshoz képest sokkal inkább korlátozza a versenyt. Az ezen ítéletben levont következtetések ugyanis a kérdéses szabályozás, nevezetesen az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabása összességének állami jellegén, és nem a különböző típusú jogi szolgáltatások potenciális versenyellenes hatásai különös jellegén alapulnak.

45. Ezzel szemben a nemzeti bíróság a nemzeti jog értelmezése során köteles a közösségi jognak lehető legmegfelelőbb és a céljai eléréséhez legalkalmasabb értelmezést választani, mielőtt bizonyos mértékű mérle-

gelési joggal bír a kérdésben³⁶. Márpedig a törvényrendelet 60. cikkéből következik, hogy a bíró mérlegeléssel indokolás nélkül szabadon rögzítheti az alsó és felső határok között a peren kívüli szolgáltatásokért járó tiszteletdíjakat; megfelelő indokolással továbbá figyelmen kívül is hagyhatja a díjszabás alsó és felső határát³⁷. Következésképpen és a díjszabás versenyellenes hatása erősítésének elkerülése érdekében a nemzeti bíróság a lehető legteljesebb mértékben köteles mérlegelési jogkörével élni a peren kívüli szolgáltatásokért járó tiszteletdíj díjszabás összegére vonatkozó jogvita eldöntése során.

46. Végül azt javaslom a Bíróságnak, hogy állapítsa meg, miszerint a fent hivatkozott Arduino-ítélethől következik, hogy az EK 10. cikkel együttesen értelmezett EK 81. cikkel nem ellentétes az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabását rögzítő nemzeti intézkedés, még a peren kívüli szolgáltatásokat illetően sem, feltéve hogy ezen intézkedés felett az állam tényleges felülvizsgálatot gyakorol, és a [nemzeti] bíróság a díjszabásban rögzített összegtől való eltérés jogát a közösségi joggal összhangban oly módon értelmezi, hogy korlátozza az említett intézkedés versenyellenes hatását.

36 – A nemzeti bíróság azon kötelezettségét illetően, hogy a nemzeti jogot amennyire csak lehetséges a közösségi joggal összhangban értelmezze, lásd a 14/83. sz. Von Colson és Kamann kontra Land Nordrhein-Westfalen ügyben 1984. április 10-én hozott ítéletet (EBHT 1984., 1891. o.); a C-106/89. sz. Marleasing-ügyben 1990. november 13-án hozott ítéletet (EBHT 1990., I-4135. o.), és a C-397/01–403/01. sz., Pfeiffer és társai egyesített ügyekben 2004. október 5-én hozott ítéletet (EBHT 2004., I-8835. o.).

37 – A Macrino-ügyben az olasz kormány észrevételeiben követett értelmezés.

C – Az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabásától való eltérés tilalmának a közösségi versenyjoggal való összeegyeztethetősége

47. A Cipolla-ügyben előterjesztett kérdés az 1994-es miniszteri rendeletről eredően a ügyvédi tiszteletdíjak díjszabásától az ügyvédek és ügyfelek által való eltérés tilalmára vonatkozik. Amint arra a jelen indítvány 5. pontjában emlékeztettem, az 1942. június 13-i 794. törvény 24. cikke szerint „a díjszabás által meghatározott ügyvédi tiszteletdíjak alsó határától nem lehet eltérni, és minden ezzel ellentétes megállapodás semmis”. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy e tilalom csak az ügyvéd és ügyfele közötti jogviszonyban jelent feltétlen kötelezettséget, mivel a bíróság mégis eltérhet a díjszabásban rögzített tiszteletdíjtól³⁸.

48. A 45. pontban említett törvényrendelet 60. cikkéből következik, hogy a bíróság az alsó és felső határok között szabad mérlegeléssel határozhatja meg a tiszteletdíjakat. Megfelelő indokolással a bíróság díjszabás alsó és felső határait figyelmen kívül is hagyhatja. A bíróság előtti jogviták keretében nyújtott jogi szolgáltatások esetén a bíróság jogköre azonos.

49. Igaz, hogy az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabásától való eltérés tilalmának az

EK 81. cikkel és az EK 10. cikkel való összeegyeztethetőségének kérdését a fent hivatkozott Arduino-ítélet nem kifejezetten említi. Márpedig a fenti díjszabástól való nemzeti bíróság általi eltérés lehetőségének korlátozott értelmezése erősítené e díjszabás versenyellenes hatását azáltal, hogy az ügyvédek közötti árversenyt jelentősen korlátozza. Ezért a közösségi versenyjog hatékony érvényesülése tiszteletben tartásának biztosítása érdekében a nemzeti bíróság köteles úgy értelmezni a nemzeti jogot, hogy e versenyellenes hatások a lehető legkisebb mértékűek legyenek³⁹.

50. Következésképpen a Cipolla-ügyben előterjesztett kérdésre azt a választ javaslom, miszerint a fent hivatkozott Arduino-ítéletből következik, hogy az EK 10. cikkel együttesen értelmezett EK 81. cikkel nem ellentétes az olyan nemzeti intézkedés, amely megtiltja az ügyvédek és ügyfelek számára az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabásától való eltérést, feltéve hogy az intézkedés felett az állam tényleges felülvizsgálatot gyakorol, és a [nemzeti] bíróság a díjszabásban rögzített összegtől való eltérés jogát a közösségi joggal összhangban oly módon értelmezi, hogy korlátozza az említett intézkedés versenyellenes hatását.

D – Az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabásának a szolgáltatásnyújtás szabadságával való összeegyeztethetősége

51. Az ügyvédek által nyújtott jogi szolgáltatások az EK 50. cikk értelmében szolgáltatás-

³⁸ – A törvényrendelet 60. cikke és a fent hivatkozott Arduino-ítélet 42. pontja.

³⁹ – A fent hivatkozott Pfeiffer és társai ügyben hozott ítélet, illetve CIF-ítélet.

nyújtásnak minősülnek⁴⁰. Az EK 49. cikk tiltja a szolgáltatásnyújtás szabadságára vonatkozó minden korlátozást a tagállamok olyan állampolgárai tekintetében, akik a Közösségnek nem abban a tagállamában letelepedettek, mint a szolgáltatást igénybe vevő személy. Általánosságban az ítélkezési gyakorlat jogellenesnek nyilvánította a szolgáltatás igénybevevőjének utazását magában foglaló szolgáltatásnyújtás szabadságának korlátozását⁴¹, vagy egyszerűen a szolgáltatások mozgását⁴².

52. Az EK 52. cikk (1) bekezdése az Európai Unió Tanácsát valamely meghatározott szolgáltatás liberalizációjának az elérése érdekében irányelvek elfogadására jogosítja fel. A 77/249/EGK irányelvet a Tanács e hatáskör keretében fogadta el. Az irányelv 4. cikkének (1) bekezdése különösen előírja, hogy: „azok a tevékenységek, amelyek az ügyfél jogi eljárásban való vagy hatóságok előtti képviseletével kapcsolatosak, a fogadó tagállamban annak szabályai szerint gyakorolhatók, kivéve azokat a szabályokat, amelyek a letelepedés helyére vagy az említett tagállamban a szakmai szervezetnél történő bejegyzésre vonatkoznak”.

53. Az állandó ítélkezési gyakorlat szerint „azok a nemzeti rendelkezések, amelyek a

Szerződés által biztosított alapvető szabadságok gyakorlását akadályozzák, vagy kevésbé vonzóvá teszik”, korlátozásnak minősülnek⁴³.

54. Annak megállapítása érdekében, hogy az EK 49. cikkel és a 77/249 irányelvvel ellentétes-e az Olaszországban hatályoshoz hasonló nemzeti szabályozás, elsőként meg kell vizsgálni, hogy e szabályozás korlátozza-e a szolgáltatásnyújtás szabadságát, majd ezt követően az vizsgálándó, hogy e szabályozás az EK 55. cikkel együttesen értelmezett EK 46. cikk (1) bekezdésében említett indokokkal vagy közérdeken alapuló kényszerítő okokkal indokolható-e.

1. A szolgáltatásnyújtás szabadsága korlátozásának fennállása

55. A szolgáltatásnyújtás szabadsága elvének a többi szabadsághoz hasonlóan az a célja, hogy elősegítse a nemzeti piacok egységesítését a szolgáltatásnyújtók és ügyfelek számára annak lehetővé tételével, hogy azok teljes mértékben részesüljenek a belső közös piacból eredő előnyökből. Egyszerre van szó arról, hogy ezen elv lehetővé teszi a szolgáltatásnyújtóknak, hogy tevékenységüket nemzetek felett átnyúlóan gyakorolják, valamint arról, hogy a fogyasztók részére hozzáférést

40 – A C-33/74. sz. Van Binsbergen-ügyben 1974. december 3-án hozott ítélet (EBHT 1974., 1299. o.).

41 – Lásd e tekintetben a 286/82. és 26/83. sz., Luisi és Carbone ügyben 1984. január 31-én hozott ítélet (EBHT 1984., 377. o.) 16. pontját.

42 – A C-384/93. sz. Alpine Investments ügyben 1995. május 10-én hozott ítélet (EBHT 1995., I-1141. o.) 21. pontját, a C-76/90. sz. Säger-ügyben 1991. július 25-én hozott ítéletet (EBHT 1991., I-4221. o.), a C-288/89. sz. Collectieve Antennevoorziening Gouda ügyben 1991. július 25-én hozott ítéletet (EBHT 1991., I-4007. o.) és a C-23/93. sz. TV10-ügyben 1994. október 5-én hozott ítéletet (EBHT 1994., I-4795. o.).

43 – A C-55/94. sz. Gebhard-ügyben 1995. november 30-án hozott ítélet (EBHT 1995., I-4165. o.) 37. pontja és a C-58/98. sz. Corsten-ügyben 2000. október 3-án hozott ítélet (EBHT 2000., I-7919. o.) 33. pontja. Lásd továbbá a C-429/02. sz. Bacardi France ügyben 2004. július 13-án hozott ítélet (EBHT 2004., I-6613. o.) 31. pontját.

biztosít a más tagállamokban letelepedett szolgáltatásnyújtók által nyújtott szolgáltatásokhoz. A szolgáltatásnyújtás szabadsága az európai állampolgárság által létrehozott, annak tagállamokon átnyúló dimenzióját képviselő, a tagállamok állampolgárainak alapvető jogállásába illeszkedik bele⁴⁴.

56. E cél megvalósítása érdekében a tagállamok kötelesek számításba venni a nemzeti piacaik szabályozása érdekében elfogadott intézkedéseiknek a más tagállamban letelepedett szolgáltatók szolgáltatásnyújtás szabadságához való jogára gyakorolt hatását. E keretben nem csupán az állampolgárság alapján történő megkülönböztetés tilos, hanem valamely határon átnyúló tevékenység gyakorlása esetére a többletköltség előírása, vagy a más tagállamban letelepedett szolgáltatásnyújtók nemzeti piacra jutásának akadályozása is⁴⁵.

57. A négy szabadság tekintetében ugyanezt az elemzési sémát lehet alkalmazni. Az áruk szabad mozgása tárgyában a Deutscher Apothekerverband ítéletben⁴⁶ a Bíróság valamely nemzeti intézkedést arra hivatkozással szankcionált, hogy a Németországon kívüli gyógyszertárakat jobban akadályozta, mint a német területen működőket, és így megakadályozta az előbbieket a németországi piacra jutás egyik fontos lehetőségétől. A

Bíróság a piacra jutás kritériumára a Caixa-bank France ítéletben⁴⁷ is hivatkozott, amely a letelepedés szabadságát érintette. Hasonló érvelést alkalmazott a fent hivatkozott Alpine Investments ítéletben a szolgáltatásnyújtás szabadsága területén⁴⁸. A Bíróság azt is megállapította, hogy egy olyan nemzeti szabályozás, amely szerint a nem finn eredetű tőkejövedelmek a Finnországban letelepedett társaságok által kifizetett osztaléknál kevésbé kedvező bánásmódban részesülnek, a tőke szabad mozgása korlátozásának minősül⁴⁹.

58. Az ezen ítéletekben kidolgozott közös vonulat szerintem az, hogy a szabad mozgást korlátozza minden nemzeti politika, amely a nemzeti határokon átnyúló helyzeteket hátrányosabb bánásmódban részesíti, mint a tisztán nemzeti helyzeteket⁵⁰. E megkötés kivételével a tagállamok saját területükön szabadon szabályozhatják gazdasági tevékenységüket, mivel a szabad mozgás alkalmazásának nem célja a jogalkotási harmonizáció megteremtése⁵¹.

44 – A C-184/99. sz. Grzelczyk-ügyben 2001. szeptember 20-án hozott ítélet (EBHT 2001., I-6193. o.).

45 – Lásd a C-446/03. sz. Marks & Spencer ügyben 2005. április 7-én ismertetett indítványom 37–40. pontját (EBHT 2005., I-10837. o.).

46 – A C-322/01. sz. Deutscher Apothekerverband ügyben 2003. december 11-én hozott ítélet (EBHT 2003., I-14887. o.) 74. pontja.

47 – A C-442/02. sz. ügyben 2004. október 5-én hozott ítélet (EBHT 2004., I-8961. o.) 12. pontja.

48 – A fent hivatkozott Alpine Investments ítélet 38. pontja utal arra, hogy a szóban forgó tilalom „közvetlenül meghatározza a többi tagállamban a szolgáltatások piacára történő bejutás lehetőségét”. A fent hivatkozott Bacardi France ügyben Tizzano főtanácsnok az indítványának 59. pontjában megjegyzi, hogy a szolgáltatásnyújtás szabadságának korlátozása abból ered, hogy a kérdéses francia szabályok közvetlenül akadályozzák a piacra jutást.

49 – A C-319/02. sz. Manninen-ügyben 2004. szeptember 7-én hozott ítélet (EBHT 2004., I-7477. o.) 23. pontja.

50 – A fent hivatkozott Marks & Spencer indítvány.

51 – Lásd Tesaro főtanácsnok a C-292/92. sz. Hünermund-ügyben 1993. december 15-én hozott ítélethez (EBHT 1993., I-6787. o.) kapcsolódó indítványának 28. pontját és a fent hivatkozott CaixaBank France ügyben Tizzano főtanácsnok indítványának 60. pontját.

59. A transznacionális helyzetek hátrányosabb kezelése többféle formát ölthet. Gyakran a nemzeti piacra való belépés félkjeként a nemzeti piacon megszerzett pozíciókat védi, illetve a transznacionális szolgáltatásnyújtók piaci részvételét nehezíti. Az alapeljárásbeli olasz szabályozást e szempontból kell tehát megvizsgálni.

60. A jelen esetben, noha a szóban forgó szabályozás által létrehozott ügyvédi tiszteletdíjak díjszabása különbségtétel nélkül alkalmazandó az Olaszországban letelepedett, és a más tagállamokban letelepedett, ám Olaszországban szolgáltatást nyújtani kívánó szolgáltatásnyújtókra, számos helyzetben korlátozza a szolgáltatásnyújtás szabadságát, amelyekben az utóbbiak hátrányosabb helyzetben vannak, mint olasz versenytársaik.

61. Elöljáróban megállapíthatjuk, hogy a díjszabást csak az olasz ügyvédek helyzetének figyelembevételével dolgozták ki, nem számolva a transznacionális helyzetekkel⁵². Meg kell tehát vizsgálni, hogy a tiszteletdíj rögzítésére megállapított szempontok kifejezetten az Olaszországban letelepedett ügyvédekre vonatkoznak, vagy a más tagállamokban letelepedett ügyvédekre is alkalmazandók. Ugyanis bizonyos díjszabási rendelkezéseknél fennáll a veszély, hogy korlátozzák a szabad mozgást. Elsőként az említett díjszabás által rögzített tiszteletdíj alsó, valamint felső határáról van szó. A díjszabás más

rendelkezéseit majd csak akkor említem, ha a szolgáltatásnyújtás szabadsága szempontjából problémásnak bizonyulnak. Annak megállapítása érdekében, hogy e rendelkezések korlátozzák-e a szolgáltatásnyújtás szabadságát, az egyes rendelkezéseknek a határon átnyúló helyzetekre gyakorolt hatását fogom vizsgálni.

a) A díjszabásban rögzített tiszteletdíjak alsó határa

62. A díjszabásban rögzített tiszteletdíjak alsó határa korlátozza-e az Olaszországon kívül letelepedett ügyvédek általi szolgáltatásnyújtást?

63. A Bíróságnak egy régi ítélkezési gyakorlatából következik, hogy az alsó árhatár alatti eladás tilalmát magában foglaló „állami árszabályozási rendszerek önmagukban nem minősülnek mennyiségi korlátozással azonos hatású intézkedéseknek, de kifejtethetnek ilyen hatást, amennyiben az árak szintje olyan, hogy a behozott termékek kedvezőtlen helyzetbe kerülnek az azonos jellegű nemzeti termékekhez képest, akár azért, mert nem lehet az előbbieket a megállapított feltételek mellett nyereségesen forgalmazni, akár azért,

52 – A 231/83. sz. Cullet-ügyben 1985. január 29-én hozott ítélet (EBHT 1985., 305. o.) és a C-249/88. sz., Bizottság kontra Belgium ügyben 1991. március 19-én hozott ítélet (EBHT 1991., I-1275. o.) 10. pontja.

mert az alacsonyabb önköltségi árból származó versenyelőny nem érvényesíthető”⁵³.

64. Az áruk szabad mozgásával kapcsolatos fenti érvelést Bíróság a fent hivatkozott CaixaBank France ítéletben ültette át a letelepedés szabadságára. A látra szóló betétszámlák utáni kamatfizetés franciaországi tilalma „komoly korlátozást jelent [...] tevékenységükre, ami befolyásolja a piacra jutást”, mivel a szabályozás megfosztja a külföldi társaságokat annak lehetőségétől, hogy „hatékonyabb versenyt folytassanak a letelepedés szerinti tagállamban [...] tevékenységet folytató hitelintézetekkel szemben”⁵⁴. Ugyanígy a szolgáltatásnyújtás szabadsága érdekében biztosítani kell, hogy az Olaszországon kívül letelepedett ügyvédek versenyelőnyét e tagállam szabályozása ne iktassa ki. Az összehasonlításnak a más tagállamban letelepedett ügyvédek helyzetére kell vonatkoznia az Olaszországban már letelepedett versenytársaikhoz képest.

65. A díjszabásban rögzített tiszteletdíj alsó határa korlátozza az Olaszországon kívüli tagállamban letelepedett ügyvédek abban, hogy e tagállamban a tiszteletdíj alsó határa

alatti tiszteletdíj ellenében nyújtsanak jogi szolgáltatást, még akkor is, ha – például egy meghatározott területen való szakosodásuknak köszönhetően – lenne rá lehetőségük⁵⁵. A tiszteletdíjak alsó határának megkülönböztető jellegét erősíti, hogy mértékük a kizárólag olasz ügyvédek által kidolgozott díjszabásától függ, és amint azt az olasz kormány a tárgyaláson elismerte, csak az olasz ügyvédek részéről felmerült költségeket veszi figyelembe⁵⁶. A tiszteletdíjak alsó határa tehát korlátozza a szolgáltatásnyújtás szabadságát, mivel az Olaszországon kívül letelepedett ügyvédek versenyelőnyét kiiktatja. A német kormány állításával ellentétben e megállapításon nem változtat az a tény, hogy az ügyvédek közötti versenynek nem kizárólag az arra van hatása, hanem a nyújtott szolgáltatások minőségére is. Következésképpen a más tagállamban letelepedett ügyvédek szolgáltatásait igénybe venni kívánó állampolgárok nem részesülhetnek teljes mértékben a közös piac előnyeiből, mivel nem vehetnek igénybe jogi szolgáltatást az olasz díjszabás által rögzítettől alacsonyabb áron, még ha e szolgáltatás más tagállamban igénybe is vehető.

b) A díjszabásban rögzített tiszteletdíjak felső határa

53 – A 80/85. és 159/85. sz. Edah egyesített ügyekben 1986. november 13-án hozott ítélet (EBHT 1986., 3359. o.) 11. pontja. Lásd továbbá a 65/75. sz. Tascia-ügyben 1976. február 26-án hozott ítéletet (EBHT 1976., 291. o.); a 82/77. sz. Van Tiggele-ügyben 1978. január 24-én hozott ítéletet (EBHT 1978., 25. o.); a fent hivatkozott Cullet-ítélet 23. pontját és a C-287/99. sz., Bizottság kontra Belgium ügyben 1991. május 7-én hozott ítélet (EBHT 1991., I-2233. o.) 17. pontját).

54 – A fent hivatkozott CaixaBank France ítélet 12. és 13. pontja. Megjegyzem, hogy még ha a fent hivatkozott Keck és Mithouard ítélet alkalmazható is lenne, ugyanerre az eredményre jutnánk, mivel mindenesetre fennáll a megkülönböztetés ténye, amely az értékesítési módok fogalmát irrelevánssá teszi (a Keck és Mithouard ítélet 16. pontja).

66. A szóban forgó díjszabás tiszteletdíj felső határt is tartalmaz, amelyet az Olaszország-

55 – Lásd a C-263/99. sz., Bizottság kontra Olaszország ügyben 2001. május 29-én hozott ítélethez kapcsolódó, Alber fötánácsnok által tett indítvány 48. pontját (EBHT 2001., I-4195. o.).

56 – E díjszabás nem veszi figyelembe például, hogy a külföldi ügyvédeknek alacsonyabb állandó költségeik lehetnek.

ban tevékenységet végző ügyvédek – függetlenül a letelepedésük helyétől – nem léphetnek túl.

ügyvédköltség-visszatérítés összegét a Németországban letelepedett ügyvédekre alkalmazandó mértékben maximalta. A jelen szabályozástól eltérően a német díjszabás mindazonáltal nem akadályozza, hogy a külföldi ügyvédek és ügyfelek szabadon határozzák meg a tiszteletdíj mértékét⁶⁰.

67. Az ítélkezési gyakorlat már vizsgálta a felső határt tartalmazó árrendszereket. Ebből következik, hogy az áruk szabad mozgásával ellentétes a felső határ, amikor azzal a hatással jár, hogy csökkenti az importőrök kereskedelmi árását, akiknek ebből az árból le kell vonni az importköltségeket⁵⁷. Az ítélkezési gyakorlat az árak felső határát kritikáját általános megfogalmazásban fejezi ki: a szabad mozgás korlátozása akkor állapítható meg, „ha az árak olyan alacsonyok, hogy az importált termékek értékesítése vagy lehetetlenné, vagy a hazai termékek értékesítéséhez képest nehezebbé válik”⁵⁸.

68. A német kormány által a tárgyaláson annak vitatása érdekében hivatkozott AMOK-ítélet⁵⁹, hogy a díjszabás korlátozza a szolgáltatásnyújtás szabadságát, a jelen esetben nem releváns. Ebben az ítéletben ugyanis a Bíróság olyan német eljárási szabályt vizsgált, amely a bíró által elrendelt

69. Márpedig az ügyvédeknek pótlólagos költségeik is felmerülhetnek abból kifolyólag, hogy Olaszországban nyújtanak szolgáltatást, míg egy másik tagállamban telepedtek le, még ha e költségek csak az ügyfelekkel való találkozás céljából történő utazás vagy egy olasz bíróság előtti megjelenés miatt merülnek is fel⁶¹. Azonban a tiszteletdíjak felső határa csak az Olaszországban letelepedett ügyvédek helyzetére történő utalással kerül rögzítésre. Következésképpen az ilyen tiszteletdíjak csökkentik az Olaszországon kívül letelepedett ügyvédek hasznosítását az olaszországi ügyvédekéhez képest. A díjszabás által a tiszteletdíj felső határának rögzítése legalább e vonatkozásban korlátozza a határon átnyúló jogi szolgáltatások nyújtását.

57 – A 116/84. sz. Roelstraete-ügyben 1985. június 5-én hozott ítélet (EBHT 1985., 1705. o.) 21. pontja és a C-249/88. sz., Bizottság kontra Belgium ügyben 1991. március 19-én hozott ítélet (EBHT 1991., 1275. o.) 7. pontja.

58 – A fent hivatkozott Bizottság kontra Belgium ügyben 1991. március 19-én hozott ítélet 15. pontja. A 181/82. sz., Roussel Laboratoria és társai ügyben 1983. november 29-én hozott ítélet (EBHT 1983., 3849. o.) 21. és 23. pontjában a Bíróság egy olyan árrendszert vizsgált, amelyben külön rendszer alá tartoztak az importált és az adott tagállam területén gyártott termékek, amely rendszer az importált áruk árait különböző módon indexálta, és e mutatószámok a referenciaár-képzés jogi és gazdasági feltételei miatt az egyes gyártó tagállamok tekintetében különböző jelentése volt.

59 – A C-289/02. sz. ügyben 2003. december 11-én hozott ítélet (EBHT 2003., I-15059. o.).

70. Továbbá a szóban forgó díjszabás felső mértéke is korlátozhatja a szolgáltatásnyújtás szabadságát, mivel megakadályozza, hogy az Olaszországon kívüli tagállamokban letele-

60 – A fent hivatkozott AMOK-ügyben Mischo főtanácsnok által tett indítvány 46. pontja.

61 – Lásd a fent hivatkozott 263/99. sz., Bizottság kontra Olaszország ügyben Alber főtanácsnok által tett indítvány 44. pontját.

pedett ügyvédek megfelelően díjazzák, így egyes, magas tiszteletdíjat igénylő ügyvédek nem kívánnak majd Olaszországban szolgáltatást nyújtani.

c) A díjszabástól eltérés tilalmából eredő, a szolgáltatásnyújtás szabadságát érintő potenciális korlátozások

71. A miniszteri rendelet alkalmazásával az Olaszországban tevékenységet végző ügyvédek a díjszabásban felsorolt jogi szolgáltatások taxatív listája alapján kötelesek számolni. Elvben tehát tilos más módon rögzíteni a tiszteletdíjuk összegét, például a munkatársaik által szakértelmük szintje és az iratok tanulmányozására fordított idő alapján. E két rendszer mégis lehetővé teszi, hogy az ügyfél megértse a fizetendő tiszteletdíjak összegét, és ugyanígy csökkenti az ügyvéd és ügyfele közötti információs egyenlőtlenséget. Mindenesetre annak előírása az Olaszországon kívül letelepedett és az ott szabadon szolgáltatást nyújtó ügyvédek számára, hogy tiszteletdíjukat a díjszabás által megállapított szolgáltatáscsoportok alapján számlázzák ki, további költséget jelent nekik. Amennyiben rendszerint máshogy számláznak, akkor legalábbis az Olaszországban nyújtott szolgáltatások esetén kénytelenek ezt mellőzni. Következésképpen az Olaszországban szolgáltatást nyújtó, más tagállamban letelepedett ügyvédek számára annak előírása, hogy a díjszabás által megállapított szolgáltatáscso-

portok alapján számlázzák tevékenységüket, a szabad szolgáltatásnyújtás korlátozásának minősülhet, mivel ez számukra további költségeket eredményez.

72. Az 1994-es törvényrendeletnek a kereskedelmi, polgári vagy közigazgatási jogvitákra vonatkozó 15. cikke⁶² – amely úgy rendelkezik, hogy az ügyvédek a kiadásként tiszteletdíjuk és a bírósági illetékek 10%-ának megfelelő átalányösszeget számlázhatnak ki – nem veszi figyelembe a ténybeli helyzetek sokféleségét⁶³. E cikk nem számol a határon átnyúló helyzetekkel, amelyekben a költségek túlléphetik ezen átalányösszeget. Így fennáll a veszély, hogy a fenti átalányösszeg kedvezőtlen az Olaszországban szabadon szolgáltatást nyújtani kívánó ügyvédekre nézve.

73. A sikerdíjak rögzítését szintén az 1990-es, kereskedelmi, polgári vagy közigazgatási bíróságok előtti jogvitákra alkalmazandó miniszteri rendelet szabályozza, amelynek 5. cikke (3) bekezdése előírja, hogy ezek a tiszteletdíjak az előírt felső határ kétszeresét nem haladhatják meg⁶⁴. Az Olaszországban szolgáltatást nyújtó külföldi ügyvédek ezen

62 – A hivatkozott cikkek: a 11. cikk, amely a peren kívüli eljárásokra, valamint a 8. cikk, amely a büntetőbíróság előtti eljárásokra vonatkozik.

63 – Ezt az átalányösszeget a 2004-es miniszteri rendelet 15%-ra emelte.

64 – E küszöböt 1994-ben a tiszteletdíj felső határának négyeszereséig emelték, továbbá 2004 óta a CNF ezzel kapcsolatos előzetes jóváhagyása szükséges.

intézkedés megakadályozza az ügyfelek által fizetendő tiszteletdíj szabad meghatározásában. Így a más tagállamokban letelepedett ügyvédek megfosztják az olasz piacra lépés egy különösen hatékony módjától⁶⁵.

74. Általában míg az Olaszországban letelepedett ügyvédek a díjszabásban rögzített tiszteletdíjak alapján irodájukon belül eloszthatják a költségeket, a más tagállamban letelepedett ügyvédek nem oszthatják el a tevékenységükkel járó költséget az olasz díjszabás alapján, mivel *per definitionem* tevékenységüknek csak egy részét végzik Olaszországban.

75. E helyzetek mindegyikében az ügyvédi tiszteletdíjakat rögzítő szabályozás korlátozza a más tagállamban letelepedett ügyvédeknek az olasz piacon történő szolgáltatásnyújtását. Következésképpen úgy tűnik, hogy a szóban forgó törvényrendelet korlátozza a szolgáltatásnyújtás szabadságát az EK 49. cikke értelmében, most tehát azt kell megvizsgálni, hogy ez indokolható-e. Mivel a felek az EK 55. cikkel együttesen értelmezett EK 46. cikk (1) bekezdésére egyszer sem hivatkoztak⁶⁶, csak a közérdeken alapuló kényszerítő indok miatti korlátozás indokoltságát vizsgálom. Mivel a felek érveléseiket a

tiszteletdíjak alsó határának kérdésére összpontosították, először ezzel foglalkozom.

2. A szolgáltatásnyújtás szabadságának a tiszteletdíjak alsó határának rögzítésével történő korlátozásának esetleges indokoltsága

76. Az olasz és német kormány, valamint R. Meloni írásbeli észrevételeikben, valamint a tárgyaláson előterjesztett észrevételeikben az alapeljárás-beli olasz szabályozás által rögzített tiszteletdíjak alsó határa által okozott szolgáltatásnyújtás szabadsága megsértésének indokolására vonatkozó érveket adtak elő.

a) Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elve

77. R. Meloni és a német kormány az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elvére és a védelemhez való jog tiszteletben tartására hivatkoztak mint közérdeken alapuló kényszerítő okra. R. Meloni az Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény 6. cikkére és az olasz alkotmány 24. cikkére hivatkozik.

65 – A fent hivatkozott CaixaBank-ítélet.

66 – A 2/74. sz. Reyners-ügyben 1974. június 21-én hozott ítéletben (EBHT 1974. 631. o.) a Bíróság elutasította azt a feltevést, miszerint az EK 45. cikk értelmében az ügyvédek részt vesznek a közhatalom gyakorlásában.

78. A bírósághoz való fordulás jogát a közösségi jog egyik alapelveként ismerték el⁶⁷. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy büntetőügyekben ez a jog magában foglalhatja az ügyvéd általi védelemhez való jogot is⁶⁸. Az Európai Unió alapjogi chartája 47. cikkének (2) és (3) bekezdése is kimondja, hogy „mindenkinek biztosítani kell a lehetőséget tanácsadás, védelem és képviselő igénybevételéhez. Azoknak, akik nem rendelkeznek elégséges pénzeszközökkel, költségmentességet kell biztosítani, amennyiben az igazságszolgáltatás hatékony igénybevételéhez erre szükség van”⁶⁹.

79. A német kormány megjegyzi, hogy ha a tiszteletdíjak alsó határát eltörölnék, a tiszteletdíjakat az ügyre fordított idő arányában számítanák ki, amelynek következményeképp a kis összegű kártérítési keresetekért járó tiszteletdíj viszonylag magas lenne a jogvita perértékéhez képest. Az alacsony jövedelmű személyeket ez a rendszer hátrányosan érintené. A tárgyaláson a német

kormány kifejtette, hogy a kis összegű ügyek tiszteletdíjának alsó határát a költségek mértéke alatt is lehetne rögzíteni, amelyeket a más ügyekben alkalmazandó minimális tiszteletdíjakkal való kiegyenlítés lehetősége ellentételezne.

80. Mindenesetre nem világos, hogy a tiszteletdíjak alsó határának rögzítése miben járulna hozzá az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférés biztosításához. Ellenkezőleg, amint azt a Bizottság a tárgyaláson hangsúlyozta, ha ez lenne a célja [az alapeljárás tárgyát képező] olasz szabályozásnak, elegendő lenne a tiszteletdíjak felső határát rögzíteni egy bizonyos küszöb túllépésének elkerülése érdekében. Egyébiránt nem látom tisztán a kapcsolatot a fenti szabályozásban a tiszteletdíjak alsó határának rögzítése, és az ügyvédek azon célkitűzése között, hogy olyan díjazást alkalmazzanak, amellyel kiegyenlítik díjazásuknak – a bizonyos ügyekben alkalmazandó alsó, illetve felső határ alkalmazásából eredő – korlátait. A német kormány által e téren előadott indokolás számomra teljesen hipotetikusnak tűnik. E körülmények között úgy tűnik, hogy az ügyvédek által nyújtott szolgáltatásokért a tiszteletdíjak alsó határának elfogadása nem alkalmas az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférés jogszerű célkitűzésének biztosítására. Kényesebb kérdés annak meghatározása, hogy a szabály elősegíti-e az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférést. E kérdés az ügyvédi hivatás megfelelő gyakorlását érintő érvekhez előadott második indokoláshoz kapcsolódik.

67 – A 222/84. sz. Johnston-ügyben 1986. május 15-én hozott ítélet (EBHT 1986., 1651. o.) 17–19. pontja.

68 – A C-7/98. sz. Krombach-ügyben 2000. március 28-án hozott ítélet (EBHT 2000., I-1935. o.) 39. pontja. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata szerint ez a jog a polgári ügyeket foglalja magában. A Golder kontra Egyesült Királyság ügyben (1975. február 21-én hozott ítélet, A. sorozat 18. sz.), a fenti bíróság úgy ítélte meg, hogy egy polgári keresetet indítani kívánó fogva tartott ügyvédhez fordulási jogának elutasítása megsérti az EJE 6. cikkében meghatározott bírósághoz fordulás jogát.

69 – HL C 364., 20. o., 2000. december 18. Lásd az EJE 6. cikke (1) bekezdésének az Emberi Jogok Európai Bírósága általi értelmezését is. Az Airey kontra Írország ügyben 1979. október 9-én hozott ítéletben (A. sorozat, 32. sz., 26. pont) az utóbbi bíróság úgy vélte, hogy e cikk néha arra kényszerítheti az államot, hogy ügyvéd igénybevételét írja elő, ha ez elengedhetetlenül bizonyul az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáféréshez.

b) Az ügyvédi hivatás megfelelő gyakorlása

81. Az olasz kormány ezzel párhuzamosan a fent hivatkozott Wouters és társai ítélet 97. és 122. pontjára hivatkozva az ügyvédi hivatás szervezetének kényszerítő tényezőire alapítja érvelését. Ebből következik, hogy „a szervezeti, képesítési, szakmai etikai, ellenőrzési és felelősségi szabályok kidolgozásának” célkitűzése, „amely hozzájárul a jogi szolgáltatások koherenciájának és a tapasztalatnak a végső fogyasztók számára való biztosításához, valamint az igazságszolgáltatás megfelelő működéséhez”, indokolhatja a szolgáltatásnyújtás szabadságának korlátozását⁷⁰.

82. Bár a tagállamok szabadon határozzák meg eljárási és perjogi rendszerüket⁷¹, valamint szabadon határozhatják meg az ügyvédi tevékenység gyakorlásának feltételeit⁷², mozgásterüket mégis a közösségi jog befolyásolja. Ezért a tagállamok feladata annak bizonyítása, hogy a tiszteletdíjak alsó határának rögzítése hogyan lenne alkalmas e hivatás megfelelő gyakorlásának biztosítására.

83. A tárgyalás során az olasz, valamint a német kormány által előterjesztett elsődleges érv arra a veszélyre vonatkozik, hogy az ügyvédek közötti ádáz verseny árversenyhez vezetne, amely a fogyasztók kárára a nyújtott szolgáltatás színvonala romlásának kockázatával járhat. Ez a veszély annál is nagyobb, mivel az ügyvédi szolgáltatások piacát az ügyvédek és a fogyasztók közötti információs aszimmetria jellemzi, mivel ez utóbbiak nem rendelkeznek a számukra nyújtott szolgáltatások minőségének értékeléséhez elengedhetetlen jártassággal⁷³.

84. Az olasz kormány hozzáteszi, hogy a minimumárak léte önmagában biztosíthatná az ügyvédek és ügyfelek érdekeinek elválasztását. Rossz minőségű szolgáltatásoknak alacsony áron történő nyújtása ugyanis az ügyvéd érdekében állhat, azonban az ügyfél érdekével végső soron ellentétes. E kormány hivatkozik az ügyvédi hivatás méltósága megőrzésének szükségességére is, amely szükségessé teszi tiszteletdíjaik alsó határának rögzítését. Ez utóbbi érv tekintetében az olasz kormány nem magyarázza el sem azt, hogy ezen intézkedés hogyan lenne alkalmas az ügyvédi hivatás méltóságának védelmére, sem azt, hogy ez az intézkedés miért csupán e hivatás esetén lenne szükséges, és más szabadfoglalkozásúak esetén miért nem.

70 – Lásd a fent hivatkozott Van Binsbergen-ítéletet; a 427/85. sz., Bizottság kontra Németország ügyben 1988. február 25-én hozott ítéletet (EBHT 1988., 1123. o.) és a C-3/95. sz. Reisebüro Broede ügyben 1996. december 12-én hozott ítéletet (EBHT 1996., I-6511. o.) is.

71 – Az 51/71–54/71. sz. International Fruit Company ügyben 1971. december 15-én hozott ítélet (EBHT 1971., 1107. o.) és a C-443/03. sz. Leffler-ügyben 2005. november 8-án hozott ítélet (EBHT 2005., I-9611. o.) 49. pontja.

72 – A 107/83. sz. Klopp-ügyben 1984. július 12-én hozott ítélet (EBHT 1984., 2971. o.) 17. pontja; a fent hivatkozott Reisebüro Broede ítélet 37. pontja; a fent hivatkozott Wouters és társai ügyben 2002. február 19-én hozott ítélet 99. pontja és a fent hivatkozott Mauri-ügyben hozott végzés.

73 – A szakmai szolgáltatások piacát jellemző információs aszimmetriával kapcsolatban lásd a fent hivatkozott Arduino-ügyben Léger főtanácsnok által tett indítvány 112. pontját, és a Pavlov és társai ügyben Jacobs főtanácsnok által tett indítvány 85. pontját.

85. A Bíróság nem vizsgálta e kérdést a fent hivatkozott Arduino-ítéletben, Léger főtanácsnok indítványában mégis felvetette azt a tiszteletdíjak alsó határa elfogadásának az ügyvédek által nyújtott szolgáltatások minőségének biztosítása miatti indokolhatósága kapcsán. Indítványának 117. pontjában e szavakkal fejezte ki kétségeit: „[n]em világos, hogy a kötelező árszabályozás hogyan akadályozná a szakma tagjait a középszerű szolgáltatás nyújtásában, ha egyébként a képesítésük, szakértelmük vagy erkölcsi érzékük hiányzik”.

86. Léger főtanácsnok kétségeit osztja az a gazdasági elmélet, miszerint semmi nem bizonyítja, hogy a tiszteletdíjak alsó határának eltörlése rendszeresen a nyújtott jogi szolgáltatások minőségének szükségszerű romlásához vezetne⁷⁴. A német kormány nem tudott bizonyítékokat előterjeszteni, mégis megpróbált a „negatív okozati összefüggésre” hivatkozni, amely szerint abból a tényből ered, hogy a tiszteletdíjak bizonyos összege alatt a szolgáltatások minősége már nem garantált. De ez azt feltételezi, hogy e minőség bizonyos összeg fölött biztosított. Ez önmagában nem elegendő a tiszteletdíjak alsó határa rögzítésének indokolásához. Bizonyítani kellene, hogy a tiszteletdíjak alsó

határának megszüntetése automatikusan a jogi szolgáltatások minőségének csökkenéséhez vezessen.

87. Annak érdekében, hogy az olasz kormány által hivatkozott indokolás olyan jellegű legyen, amely ellentételezi a szolgáltatásnyújtás szabadságának alapeljárás tárgyát képező szabályozás általi korlátozását, nélkülözhetetlen annak bizonyítása, hogy közvetlen összefüggés áll fenn a fenti szabályozás és az ügyvédi tevékenység megfelelő gyakorlása között. Az olasz szabályozás megkülönböztető hatása – abból kifolyólag, hogy a tiszteletdíjak alsó határát azon anyagi körülmények alapján számítják ki, amelyek között az olaszországi ügyvédek végzik tevékenységüket, és figyelembe véve a CNF ezen intézkedés kidolgozásában való lényeges részvételét – fokozottan megköveteli ennek indokolását. Márpedig, noha e tevékenység megfelelő gyakorlása biztosításának célkitűzése jogszerű, az olasz kormány nem bizonyította, hogy a tiszteletdíjak alsó határának rögzítése hogyan lenne alkalmas ennek elérésére. Ugyan már így is nagy különbség van a tiszteletdíjak alsó és felső határa között, ez nem ösztönöz a gyenge minőségű jogi szolgáltatásoknak alacsony áron történő nyújtására. Olaszország tehát nem bizonyította a tiszteletdíjak mértéke és a nyújtott szolgáltatás minősége közötti okozati összefüggés fennállását, és különösen azt, hogy az olcsóbb szolgáltatások rosszabb minőségűek lennének. Ugyanezt a következtetést erősíti meg az, ha figyelembe vesszük az áellenőrzési szabályozást elő nem író tagállamokban fennálló helyzetet. Úgy tűnik, hogy az ügyvédek tiszteletdíja számos tényezőn alapul: a szakosodás foka, a belső szervezet,

74 – J. Kwoka: „The federal Trade Commission and the professions: a quarter century of accomplishment and some new challenges”, *Antitrust Law Journal* 2005., 997. o.

a méretgazdaságosság, és nem kizárólag vagy elsődlegesen a nyújtott szolgáltatások minősége.

88. Mindenesetre az olasz kormány nem is vizsgálta meg a szolgáltatásnyújtás szabadságát kevésbé korlátozó intézkedések meghozatalának lehetőségét⁷⁵. Elsőként ki kell emelni, hogy az ügyvédi tevékenység megfelelő működésének biztosítása érdekében a minőséget a hatóságok által rögzített tiszteletdíjakon kívül más módszerekkel is lehet ellenőrizni, azáltal hogy csökkentik az ügyvéd és ügyfele közötti információs aszimmetriát. A Bizottság hármat emel ki ezek közül. Az első módszer az ügyvédi hivatáshoz való hozzáférés ellenőrzése szigorú kiválasztási kritériumok alkalmazása. A második lehetőség az ügyfelek azon lehetőségének elősegítése, hogy vitassák az ügyvédek által igényelt tiszteletdíjakat. Végül a szigorú fegyelmi szabályok alkalmazása eltántorítaná az ügyvédeket attól, hogy ügyfeleikkel szemben etikátlan magatartást tanúsítsanak.

89. E tekintetben igaz, hogy nem meghatározó az a megjegyzés, hogy a tagállamok többségében, valamint számos harmadik

államban nem létezik az ügyvédek által nyújtott jogi szolgáltatásra alkalmazandó tiszteletdíjnak alsó határa⁷⁶. Az olasz és német kormány jogosan kifogásolták ezt az érvet, amely azzal járna, hogy megszünteti a nemzeti jogukban a jogász hivatás szerkezetének meghatározásával kapcsolatos módszerekre vonatkozó szabadságukat. Azonban az Olaszország és a Németország által hivatkozott veszély egyértelmű bizonyítéka hiányában a többi tagállam tapasztalata bizonyos mértékben alkalmas lehet arra, hogy kétségeket ébresszen a tiszteletdíjak alsó határának rögzítése és a nyújtott szolgáltatások legmagasabb minősége közötti okozati viszony fennállására vonatkozóan.

90. A német kormány megpróbálja úgy bemutatni a tiszteletdíjak felső határának szabályát, mint amely egy szélesebb rendszerbe illeszkedik bele. Úgy véli, hogy az ügyvédeknek fizetett tiszteletdíjakat a költségek megfizetésével összefüggésben úgy kell tekinteni, hogy azok lehetővé teszik, hogy a fogyasztó előre lássa egy jogi eljárás költségeit. E tekintetben a fent hivatkozott AMOK-ítéletre hivatkozik, amely egy olyan német szabályt vizsgált, amely szerint a valamely eljárásban pervesztes fél által fizetett tiszteletdíjak nem haladhatták meg a Németországban letelepedett ügyvédekre alkalmazandó díjszabást. Azonban amíg egy felső határ rögzítése – mint az az AMOK-ügyben szereplő német szabályozásban is történt – ténylegesen hozzájárul a jogbiztonság növeléséhez, addig nem vonható le hasonló

75 – Lásd a C-320/03. sz., Bizottság kontra Ausztria ügyben 2005. november 15-én hozott ítélet (EBHT 2005., I-9871. o.) 87–89. pontját. Ebben az ügyben Ausztriának az intézkedés elfogadása előtt más megoldási lehetőségeket kellett keresnie annak bizonyítása érdekében, hogy nem volt a szolgáltatásnyújtás szabadságát kevésbé korlátozó intézkedés, mint a nehéz tehergépjárművek közlekedésének tilalma.

76 – A Bizottság 2004. február 9-i közleménye a szellemi szabadfoglalkozások ágazat versenyről [COM(2004) 83 végleges bizottsági határozat, 13. o.] Ausztriát, Németországot és Olaszországot nevezi meg olyan tagállamokként, ahol még mindig létezik az árellenőrzés (alsó és felső határ) az ügyvédi tiszteletdíjak terén.

következtetés egy olyan szabályról, amely a tiszteletdíjak alsó határát írja elő, mivel az ügyvédek magától értetődően tiszteletdíjukat ezen összeg fölött is rögzíthetik. E követelmény teljesítése érdekében kevésbé lenne korlátozó annak előírása, hogy az ügyvédek adjanak előzetes tájékoztatást a fogyasztók részére az általuk fizetendő tiszteletdíjak számítási módjáról. Az információs aszimmetriát így a szolgáltatásnyújtás szabadságát a legalacsonyabb összegek rögzítésénél kevésbé korlátozó eszközök ellensúlyozhatják.

telek betartásával anélkül, hogy a tiszteletdíjak alsó határa vonatkozna rájuk, a tiszteletdíjak fenntartása nem tűnik indokoltnak az ilyen jellegű szolgáltatásokra. Azt a következtetlenséget, amelyet a tiszteletdíjak alsó határa vonatkozó szabályozás hatálya alá tartozó piaci szereplők és az e kötelezettség alá nem tartozó piaci szereplők ugyanazon piacon történő együttélése jelez, kizárja azt a megfontolást, hogy a szolgáltatásnyújtás szabadságának korlátozása az e szolgáltatások fogyasztóinak nyújtott szolgáltatások minőségével lenne indokolható.

91. A német kormány az írásbeli észrevételeiben hozzászól, hogy a tiszteletdíjak alsó határától való eltérés tilalma a költségek megtérítése elvének egyszerű és hatékony alkalmazását biztosítja. Annak lehetővé tétele az ügyvédek számára, hogy az alsó küszöb alatt rögzítsék a tiszteletdíjukat, azzal a veszéllyel járhat, hogy a pervesztes félnek a pernyertes által fizetettnél magasabb összeget kellene végül megtérítenie, és bonyolítaná e téren a bizonyítást. E tekintetben elegendő megjegyezni, hogy a tiszteletdíjak alsó határának eltörlése kétségtelenül nem a német kormány által leírt következményekhez vezet, hanem inkább a pervesztes felet terhelő költségek csökkenéséhez, amely felet nem lehet kötelezni a fel nem merült költségek megtérítésére.

92. Még ha létezne is összefüggés a tiszteletdíjak alsó határa és a nyújtott jogi szolgáltatások minősége között, e díjszabások nem vonatkozhatnak minden jogi szolgáltatásra. Mivel nemcsak ügyvédek nyújthatnak peren kívüli szolgáltatásokat bizonyos felté-

93. A fenti megállapításokra figyelemmel azt javaslom, hogy a Bíróság állapítsa meg, miszerint a szolgáltatásnyújtás szabadságának a tiszteletdíjak alsó határának rögzítésével történő korlátozása nem indokolható közérdeken alapuló kényszerítő okkal.

94. Végül foglalkozni kell a két utolsó kérdéssel. Amint az fentebb kifejtésre került, az alapeljárás tárgyát képező olasz szabályozás kérdéseket vet fel, mivel nem csupán a tiszteletdíjak alsó, hanem azok felső határát is előírja. A nemzeti bíróság mégsem említette ezen utóbbi szempontot. E megállapításhoz hozzá kell tenni, hogy a tiszteletdíjak felső határa esetleges indokoltságának elemzése bonyolultabb és kényesebb, mint a tiszteletdíjak alsó határának kérdése⁷⁷, és

⁷⁷ – Különösen az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférésre gyakorolt következményeit illetően.

hogy e kérdés a felek között nem került megvitatásra. Megfelelőbbnek tűnik számomra, hogy az olasz szabályozás e részét ne érintsem, mivel az ráadásul nem szükséges az alapeljárás tárgyát képező jogvita megoldásához. Azonban a tiszteletdíjak alsó határától való eltérés tilalma közvetve felveti a sikerdíjak tilalmát is. A valóságban ezek ugyanis a minimális tiszteletdíjaknál alacsonyabb tiszteletdíjakhoz vezethetnek, tehát tiltottak. Az is igaz, miszerint úgy tűnik, hogy a fenti érvelés vonatkozik rájuk is, mivel nincs összefüggés az alacsonyabb minőségű szolgáltatás és a sikerdíjak engedélyezése között. Továbbá az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó indokolást ille-

tően a sikerdíjak rögzítésének lehetősége éppen ellenkezőleg, javíthatja azt, mivel lehetővé teszi a pénzügyi eszközöket nélkülöző felek számára az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, mivel a sikeres eljárással járó kockázatot az ügyvédek viselik. Bizonyos esetekben maga a sikerdíj teszi lehetővé a kollektív kereset indítását. Mindenesetre e szempont vizsgálata nem elengedhetetlen annak érdekében, hogy a nemzeti bíróság a konkrét ügyben határozzon, és még ha ez elválaszthatatlanul kötődik is a tiszteletdíjak alsó határának kérdéséhez, bölcsebbnek tűnik számomra e kérdésben nem nyilatkozni a tiszteletdíjak felső határa keretében már kifejtett okok miatt.

IV – Véggövetkeztetések

95. A megelőző megfontolások fényében azt javaslom, hogy a Bíróság a következőket mondja ki:

A C-202/04. sz. ügyben:

- a fent hivatkozott Arduino-ítéletből következik, hogy az EK 10. cikkel együttesen értelmezett EK 81. cikkel nem ellentétes az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabását rögzítő – a jelen ügy tárgyát képezőhöz hasonló – nemzeti intézkedés, még a peren kívüli szolgáltatásokat illetően sem, feltéve hogy ezen intézkedés felett az állam tényleges felülvizsgálatot gyakorol, és a [nemzeti] bíróság a díjszabásban rögzített összegtől való eltérés jogát a közösségi joggal összhangban oly módon értelmezi, hogy korlátozza az említett intézkedés versenyellenes hatását.

A 94/04. sz. ügyben:

- a fent hivatkozott Arduino-ítéletből következik, hogy az EK 10. cikkel együttesen értelmezett EK 81. cikkel nem ellentétes az a – jelen ügy tárgyát képezőhöz hasonló – nemzeti intézkedés, amely megtiltja az ügyvédek és ügyfelek számára az ügyvédi tiszteletdíjak díjszabásától való eltérést, feltéve hogy az intézkedés felett az állam tényleges felülvizsgálatot gyakorol, és a [nemzeti] bíróság a díjszabásban rögzített összegtől való eltérés jogát a közösségi joggal összhangban oly módon értelmezi, hogy korlátozza az említett intézkedés versenyellenes hatását;
- az EK 49. cikkével ellentétes az a – jelen ügy tárgyát képezőhöz hasonló – nemzeti rendelkezés, amely rögzíti az ügyvédi tiszteletdíjak összegének alsó határát.